

MİLLİ SARAYLAR

KÜLTÜR-SANAT-TARİH DERGİSİ SAYI:6 / 2010

TBMM MİLLİ SARAYLAR DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINI
İSTANBUL 2010

İlim ve Siyasetin Bir Randevusu: Huzur Dersleri

Fatih AKYÜZ*

Giriş Yerine

Medeniyet olmanın temel taşı teşkil eden eğitim alanında Osmanlı Devleti'nin mühim bir müessesesi kuşkusuz huzur dersleridir. Teşkil edilen bu müesseseyle ilgili genel malumatın zikredilmesinin ardından derse katılan “hoca efendiler”in seçimi ve bu zevatın derslerde ettikleri “yemin/ant içme”den ve bu yemin üzerinde yapılan fikhî mütalaalardan, ilk huzur dersinde işlenen ayetin ehemmiyetinden ve Halife Abdülmecid Efendi huzurunda Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan son huzur dersinden bahsetmek ve söz konusu dersin katılım listesini yazının sonuna aynen dercetmek/eklemek çalışmanın özgünlüğünü sağlayacaktır.

Osmanlı Devleti'nde Ramazan ayının ilk günü başlamak ve sarayda padişah huzurunda “mukarrir” denilen zamanın tanınmış alimleri tarafından yapılan tefsir derslerine “huzur dersleri/huzur-ı hümayûn dersleri” adı verilmektedir. Zamanla sayılarında değişiklik olan ve “muhatap” denilen yine devrin alimlerinden oluşan bir heyet tarafından münazara ve müzakere edilerek gerçekleştirilen bu dersler padişah huzurunda icra edilirdi. Birçok devlet başkanında olduğu gibi Osmanlı hükümdarları da herhangi bir konuda bilgi edinmek istedikleri zaman devrin bilginlerinden birini saraya davet edip istedikleri bilgileri alıyorlardı. Bunun Ramazan ayında olmayışından ve konunun mukarrir ile muhataplar arasında münakaşalı bir şekilde cereyan etmemiş olmasından dolayı bunlara huzur dersleri denilmez.¹

Huzur derslerinde mübahase/diyalog ve münazara/tartışma vardı ve ayrıca derslerde muhatapların soru sormaları görevleri icabındandı. Bu derslerin kendine özgü bir teşrifatı olduğu gibi dersler padişahın bulunduğu mahalde gerçekleştirilirdi. Huzur derslerinin Ramazan ayında sekiz oturum halinde verilirken mutad tefsir dersleri için böyle bir sınırlama yoktur. Bu derslerde takrir ve mübahese serbesttir, yani söz ve fikir hürriyeti esastır. Hatta III. Selim devrinde mukarrir ve muhatapların herbirine hiçbir şeyden çekinmeyerek ve her türlü tesirden uzak kalarak düşüncelerini serbestçe ifade etmeleri keyfiyeti, dersten evvel padişah tarafından “irâde-i katiyye/kesin emir” halinde bildirilir ve bu teminat dolayısıyla bazen âdaba aykırı hareketlerin affedildiği bile olurdu.² Ancak bunun istisnalarını görmek de mümkündür. Bu huzur tablosunda “huzursuzluk çıkarıcıların tasfiyesi” bazen başvurulan bir yöntem olurdu. Mesela 1763 Ramazanı'nda (H. 1176) muhataplardan Tatar Hoca diye anılan Tatar Ali Efendi, mukarrir Abdülmümin Efendi ile ilmî tartışma sınırlarını aşarak mukarrir terbiye dışı ağır sözler sarfedince Bozcaada'ya sürgün edilmiştir. 1801 Ramazanı'ndaki (H. 1215) bir huzur dersi, mukarrir ve muhataplar arasındaki münazarada kendilerini ispatlamak isteyen muhatapların mukarrir lüzumsuz itirazlarıyla ilmî zeminden çıkarak terbiye dışı sözlerin sarfedilmesine sahne olmuş, bu durumdan müteessir olan III. Selim dersi yarıda kestirmiştir. Bu münazara, Kudsî Efendi'nin bir ayeti tefsirinden sonra muhataplardan Kastamonulu Ömer Efendi'nin

itirazıyla başlamış, ardından Dağistanlı Abdurrahman ve Ahıskalı Ali Efendilerin itirazlarıyla büyümüştür. Mukarrir Kudsî Efendi, itirazlara sükûnetle cevap verip, muhataplarını ikna etmek istemişse de muvaffak olamamıştır. Münazarayı dinlemek- te olan Sultan Selim, cereyan eden tartışmadan üç muhatabın haksız olduklarını an- layarak her üçünün de muhataplıktan çıkarılmasını şeyhülislama bildirmiştir.³

Ramazan ayı boyunca sekiz oturum şeklinde yapılan huzur dersleri, bir mukarri- re sayıları yedi ila on beş arasında değişen muhatabların soru sormaları suretiyle ger- çekleşmekteydi. Her oturumun mukarrir ve muhatabları farklı alimlerden ve bunlar devrin ileri gelen alimleri arasından şeyhülislamlık makamınca seçilirdi. Bu dersleri padişah dışında şehzade, bazı vezirler, ileri gelen devlet adamları da takip ederler- di. Harem halkının da kafes ardından bu dersleri takip ettikleri olurdu. Padişahın “başla” işaretiyle ders başlar, mukarrir dersi anlatır ve muhatablar da not alırlardı; dersin bitiminde ise şayet varsa “müzakereci” konumunda olan muhatablar dersi takrir eden/anlatan mukarrire soru yöneltirler, yoksa görüşlerini haziruna sunarlar- dı. Padişahın “kafi” işaretiyle ders biter, padişah derse iştirak edenleri tebrik eder ve ihsanlarda bulunurdu.⁴

İlk Adım: İlk Huzur Dersi

Huzur derslerine örnek olabilecek ilk sistemli uygulamanın III. Ahmed zama- nında Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından 1724'te (H. 1136) yapıldığı bilin- mektedir. İbrahim Paşa, devrin tanınmış alimlerini bazı ramazanlarda kendi sarayın- da toplayarak onlara Kur'an'dan bazı ayetlerin tartışmalı tefsirini yaptırmış, 1728 Ramazan'ında (H. 1140) bu derslerden birine III. Ahmed de katılarak başından sonuna kadar takip etmiştir. III. Mustafa'nın, babası III. Ahmed'in yanında genç bir şehzade olarak bu derslere katılması ve bundan etkilenerek huzur derslerini ihdas etmiş olması kuvvetle muhtemeldir, daha sonraki padişahlar da bu geleneği sürdür- müşlerdir. Nitekim 1755 Ramazan'ında (H. 1168) III. Osman'ın, Şerefâbâd'da kütüphane hocası Hamîdî Efendi'yi huzuruna davet ederek tefsir dersi yaptırdığı ve dersin sonunda ona ihsanlarda bulunduğu görülmektedir.⁵

Huzur dersleri III. Mustafa devrinde (1757-1774) resmîleşerek dersler bir ku- rum olarak tesis edilmiştir. Ata Bey *Enderun Tarihi*'nde bunu Osman Gazi'ye ka- dar geri götürmektedir, ancak bu tespit bir esasa dayanmamaktadır. Vasıf tarihin- de huzur derslerinin 1759 yılında bir kanunla ihdas edildiği belirtilerek bu husus “şehriyâr-ı bî-müdanî hazretlerinin ilm-i şerife râğbetleri vâreste-i izah olduğuna binaen Ramazan-ı şerifte huzûr-ı hümayûnlarında tefsir-i Kadîden (Kadı Beyzavi) birkaç ayet kırâat ve bir mukarrir ve beş nefer tâlib (muhatab) suretinde ulemâ-yı cemiyet ile ifâze-i feyz ve bereket eylemeleri irade buyurulub...” ifadeleriyle tespit edilmiştir.⁶ Bir ara 1767-1774 (H. 1181-1187) yılları arasında terk edilen huzur dersleri, tahta çıkan I. Abdülhamid tarafından Ramazan ayında sekiz meclis olarak tekrar düzenlenmiştir. Bu bağlamda huzur derslerinin ikinci kurucusunun I. Abdül- hamid olduğunu söylemek mümkündür.⁷

III. Mustafa döneminde (H. 1172/M.1758 senesinde) yapılan ilk huzur dersin- de Fetva Emîni Ebu Bekir Efendi mukarrir, Nebil Mehmed Efendi, Saray Hocası Hamdi Efendi, Şeyhülislam Müfettişi İdris Efendi, Müzellef Mehmed Efendi ve Konevî İsmail Efendi ise muhatab tayin edilmişti.⁸ Bu derste işlenen Nisa sûresi 135. ayet, ilk huzur dersine konu olan ayet özelliğini taşımaktadır ve bu nedenle önemi büyüktür. “Yâ eyyühellezine amenû künû kavvâmîne bilkisti şuhedâe lillâhi...” diye başlayan ayetin meali şu şekildedir: “Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir *de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (onları sizden çok kayırır)*. Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırmanız

veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” Bu ayet tercih edilen ilk ayet olması vesilesiyle ayrı bir ehemmiyete haiz iken, adaleti vurgulaması bakımından da işlenmesi gereken mühim bir husustur. Ulema ve ümeranın toplandığı bu ilim-siyaset ortamında “adalet mülkün temelidir” fehvasınca adalet mefhumunu vurgulayan söz konusu ayetin “seçilmesinin/tayin edilmesinin” hassas ve tefekkür edilmesi gereken bir nokta olduğu muhakkaktır. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde (H. 1200/M. 1785 yılında) ise derslerde yeni bir uygulamaya geçildi ve daha önceden yapılanın aksine Fatiha sûresinden başlamak suretiyle Kur’an-ı Kerim’in baştan itibaren sırasıyla tefsir edilmesi yoluna gidildi.

Padişahın huzurunda yapılan bu derslere katılacak alimler yaklaşık bir yıl öncesinden derslere hazırlanırlardı. Dinleyiciler de mukarrir ve muhatablar gibi şilte üzerinde oturarak dersleri takip ederlerdi. Padişahlar ise kendilerine mahsus bir koltukta otururlardı. Sadece Sultan II. Abdülhamid bu dersleri hep dizüstü oturarak takip etmiştir.⁹ Mukarrir ve muhatab olmak üzere 15’i geçmeyen bir heyet tarafından verilen huzur dersleri, Ramazan’ın ilk gününden başlayarak hafta sonuna kadar devam eden bu derslere katılan mukarrir ve muhatablara “atıyye-i seniyyeler” (hediyeler) verilirdi. Bazen bu atıyyelere zam yapıldığı gibi¹⁰ bunun yanında bazı hocalara nişan verildiği de olurdu.¹¹ Derslerin ardından, mutad olarak verilen atıyyeler yanında, ders kadrosundaki hocaların özel durumları münasebetiyle atıyye talepleri de olurdu. Örneğin, mukarrir Trabzonlu Numan Efendi satın aldığı evden dolayı biraz borca girmiş ve bunu bir arzuhalle beyan ederek ardından kendisine borcunu ödemesi için darbhane-i amireden 10.000 kuruş atıyye-i seniyye verilmişti.¹²

Huzur derslerinin Dolmabahçe Sarayı’nda yapıldığı dönemlerde, mukarrir ve muhatablardan oluşan hocalar, önce Dolmabahçe Camii’nde bir toplantı yapar ve o günün dersi hakkında bir tecrübede/müzakerede bulunurlardı, daha sonra camiden saraya kadar yürürler, divanhaneye geçerler, büyük merdivenden birer birer çıkarlar ve yine aynı şekilde sırayı bozmayarak biraz ayakta dururlar ve daha evvel gelmişe hünkarın “oturunuz” işareti üzerine yerlerine geçerlerdi. Her derste ancak 2-3 ayetin manası verilerek onun etrafında söz söylenildiği olurdu.¹³

İçilen Ant: Ders Yemini

Derslere başlamadan önce muhatab ve mukarrirlerin “zât-ı şevket-simât-ı hazret-i padişâhiye ve devlet-i aliyyelerine sadıkâne ifâ-yı hıdmet edeceğine” şeklinde yemin ettiklerini Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nden tespit ettiğimiz tarihsiz bir belgeden anlamaktayız.¹⁴ Muhatab olarak derslere katılan Mustafa Sabri Efendi¹⁵ tarafından kaleme alınan bu vesikada söz konusu yemin üzerinde bazı fikhî mütalaalar yapılmaktadır. Halihazırda icra edilen yeminin “gelecek zaman” içerdiği için bir bağlayıcılığının olmadığını düşünen Mustafa Sabri, edilecek yeminin mazi/geçmiş ya da şimdiki hal üzere yapılan yemin-i gamus¹⁶ şeklinde olmasını düşünmektedir. Buna bağlı olarak zikredilen yeminin “fıkr u niyeti zât-ı şevketsimât-ı hazret-i hilâfetpenâhiye ve devlet-i aliyyelerine sadıkâne ifâ-yı hıdmetten ibaret olduğuna” şeklinde olmasını ve yahut da mukarrir olan ibareye “fıkr u niyeti bundan ibaret olduğu” ibaresinin eklenmesini savunmaktadır.¹⁷

Teşkilat: Yapılan Atamalara Dair Bir Husus

Mukarrir ve muhatab seçimi çok mühimdi ve bu hususa gayet ihtimam gösterilirdi. Tayinler şeyhülislamın teklifi ve ardından padişahın onayıyla gerçekleşirdi. Huzur dersleri heyeti İstanbul rûsunu haiz olup uhdesinde herhangi bir resmî vazife bulunmayan ve İstanbul şehrinde temekkün/ikamet eden zevattan teşekkül ederdi. Bu kaideye H. 1251/M. 1835 yılına kadar riayet edildi, ancak bundan sonra uhdelerinde memuriyet bulunanlar da bu vazifelere seçilebileceklerdi.¹⁸ Mukarrir dersi şekillendiren, dersin gidişatına yön veren zat olması dolayısıyla önemi büyük-

tü. Bu nedenden ötürü mukarrir seçimi ayrı bir hassasiyet taşıdığından bu vazifeyi iyi bilen şahısların tayin edilmesi derslerin sıhhati ve fonksiyonel olması açısından gerekli görülürdü.¹⁹ Liyakatlı zatların mukarrir olmaları yanında bazen de nâhil/liyakatsiz şahısların şefaata ve rica ile mukarrir oldukları görülmektedir. 25 Rabiülevvel 1275/1 Kasım 1858 tarihli Şeyhülislam Arif Efendi imzalı belgeden, bu tarz uygun olmayan bir durumun engellenmesinin gündeme geldiği anlaşılmaktadır. 1857 senesi Ramazan ayında mukarrir tayin edilecek hoca efendinin şeyhülislamlıkta imtihan olunmasından sonra tayin edilmesine karar verilmiş ve konuyla ilgili padişah iradesi de alınmıştı. Buna bağlı olarak mukarrirlik vazifesinde bulunan Hoca Yahya Efendi'nin vefat etmesi üzerine yerine yeni mukarririn tayin edilmesi mevzubahis olmuş ve alınan karar üzerine adayların imtihan edilmeleri gerekmişti. Bunun üzerine mukarrirlik görevine elverişli hoca efendilere imtihan teklif edilmiş ancak hocalar imtihanın kaybedilmesi halinde talebeleri gözünde imajlarının zedeleneceğini düşündüklerinden bu sınava pek sıcak bakmamış ve dolayısıyla H. 1274/M. 1857 yılında alınan karar uygulanma ortamı bulamamıştır. Sınav düşüncesi icra edilemeyince zikredilen Yahya Efendi'nin yerine geçecek mukarrir adayları bir pusulaya yazılmış ve beş kişi arasından Fatih Sultan Mehmed Camii'nde akaid dersi veren Karınabadi Abdurrahman Efendi mukarrir olarak tayin edilmiştir.²⁰

Derslerin Pusulası: Beyzavî Tefsiri

Bir istitrad/arasöz niteliğinde söylemek gerekirse derslerde takip edilen kitap olan Kadı Beyzavî tefsiri/*Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil* sahabe, tabiün ve kendinden önceki müfessirlerin Kur'an tefsirine dair açıklamalarını kısa ve özlü bir şekilde toplayan, bu açıklamaların değerlendirmelerinin de yer aldığı, Kur'an-ı Kerim'in dil yapısı, belagati ve icâz yönlerini açıklamaya öncelik veren, bunun yanında Arapça ibaresi oldukça düğümlü bir tefsirdir.²¹ Tefsirin bu özelliği göz önüne alındığında, huzur derslerinde ayetlerin tefsirinde fazla ayrıntıya girildiği, yılda sadece birkaç ayetin ele alınabildiği, ayetlerin tefsir ve tahlillerinde gramer meselelerine, etimolojik ve ilgisiz yorumlara ağırlık verilmesi ve bu nedenle tefsir derslerinin ağır yürüdüğünü söylemek mümkündür. Nitekim, İsra sûresinin tefsiri Kasım 1775'te başlamış, Ekim 1778 yılına kadar sürmüştür. Fetih sûresinin ise tefsiri 1779-1784 yılları arasında tamamlanabilmiştir.²²

Tarihin Tanıkları: Mekânlar

Çeşitli mahallerde icra edilen ve mekânın padişah tarafından belirlendiği huzur dersleri klasik dönemde Topkapı Sarayı'nda yapılmıştır. 1758/H. 1172 yılındaki ilk huzur dersi ise Eski Sepetçiler Köşkü'nde yapılmıştır.²³ Dersler II. Abdülhamid döneminde ikinci namazından sonra haftada iki gün üzerinden ayda sekiz gün Yıldız'daki Çit Kasrı'nda yapılmıştır. Sultan Mehmed Reşad devrinde ise eski adet üzere Ramazan'ın birinci gününden hafta sonuna kadar yine sekiz gün olmuştur.²⁴ İki saat süren ve Mabeyn Dairesi'nin büyükleriyle davet üzerine bazı vükela ve devlet adamlarının da bulunabildiği Dolmabahçe Sarayı Zülvecheyn Salonu'nda vukubulan bu dersler, Sultan Vahdeddin ve Halife Abdülmecid zamanında da söz konusu sarayda yapılmıştır. Dolayısıyla bu bilgiler ışığında imparatorluğun idare edildiği mekân ile huzur derslerinin icra edildiği yer arasında bir paralellik olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla klasik dönemde Topkapı Sarayı, XIX. yüzyıl ve sonraki süreçte de Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları devletin merkezi konumunda olduğundan derslerin yapıldığı yerler olarak tayin edilmiştir.

Randevunun Nihâî Halkası: Son Huzur Dersi

1758/H. 1172 yılında başlayıp 1922/H. 1341 senesi Ramazanı'nda son bulan huzur derslerinde Nahl sûresine kadar gelindiği anlaşılmaktadır. Halife Abdülmecid

huzurunda Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan bu son derste Nahl sûresinin ilk ayetini mukarrir Sivash Necib Efendi tahrir eylemişti. Ebulula Mardin bu derste mukarrir Necib Efendi ile muhatablardan Abdüş Efendi arasında nâhoş bir muhavere gerçekleştiğini ifade etmektedir.²⁵ Son huzur dersi listesinde Abdüş Efendi adına biri geçmemekle birlikte, bu ismin muhatablardan Abdülvehhab Efendi'nin mahlası/lakabı olabileceği hatıra gelmektedir.

Son huzur dersinde İskilipli Mehmed Atif Efendi, Debrelî Vildan Faik Efendi gibi önemli ve meşhur zatlar bulunmuştur. Bunlardan Vildan Faik Efendi huzur derslerine 1906/H. 1324 senesinde muhatab olarak katılmış, 1909/H. 1327 senesinde mukarrirliğe terfi etmiştir ve 1922/H. 1341 senesine kadar bu vazifesine devam etmiştir. Vildan Faik, 1909/H. 1327'dan 1912/H. 1330 Ramazanı'na kadar tahrir ettiği dört dersi *El-mevâiz'ül-hisan* adlı kitabında toplamıştır. 1852 yılında Manastır vilayetine bağlı Debre sancağında dünyaya gelen Vildan Faik Efendi, muhatablığı zamanında 4. ve 5. rütbeden nişanlar almış ve uzun yıllar Üsküdar'da ikamet ettiği için Üsküdarlı Vildan Faik diye şöhret bulmuştur.²⁶

Sonuç Yerine

Huzur dersleriyle ilgili kıymetli araştırmalarıyla bilinen Ebulula Mardin, çalışmasını yaptığı zamanlarda 1922/H. 1341 Ramazanı'nda Dolmabahçe Sarayı'nda icra edilen son huzur dersine iştirak eden zevatın isimlerini ihtiva eden cetvelin bulunamadığından mütevellit tahminî bir liste tanzim etmiştir. Bununla birlikte söz konusu şahıs, günün birinde bahsi geçen vesika bulunduğu takdirde muhatablara ait kısmın elde edilecek cetvele göre ıslah ve tashihi için haleflerin himmet ve itinalarını hassaten temenni ettiğini de yazmış olduğu eserde beyan etmiştir. Bu minvalde, Milli Saraylar Hazine-i Hassa Arşivi'nde tespit edilen son huzur dersi katılım listesini ilim dünyasına kazandırmak maksadıyla yazının sonuna aynen almak bilimsel bir zaruret olmanın yanında kuşkusuz bir mutluluk vesilesi olacaktır.

1759 yılında başlayan ve sonuncusu da zikredildiği üzere Halife Abdülmecid zamanında Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan huzur dersleri, 1924 yılında hilafetin ilgasıyla tarihe karışmıştır. Bununla birlikte 165 yıl devam eden huzur derslerinin "ilim-siyaset" kudemasının bulunduğu ve fikir teatilerinin yapıldığı bir yer olma özelliğini muhafaza ederek önemli bir miras bıraktığı bîştihahtır/şüphesizdir.

Bir Belge: Son Huzur Dersi Katılım Listesi

İşbu 1341 senesi ramazan-ı mağfîret-nişânında huzûr-ı diyânet-nüşûr-ı cenâb-ı hilafet-penâhide tavrî mutad olan ders-i şerîfde hazır bulunacak dâiyânın esâmisini mübeyyin defterdir.

Ders-i Evvel

Mukarrir : Batumlu Abdüllatif Efendi

Muhatablar: Vizeli Mehmed Hilmi Efendi, Safranbolulu Mustafa İsmet Efendi,
Giresunlu Ali Rıza Efendi, Rizeli İshak Nuri Efendi,
Rizeli Ahmed Efendi, Gümülcinelî Ali Rıza Efendi,
Tekfurdağlı Mustafa Efendi, Tırnovalı Hasan Hüsnî Efendi,
Beşehirli Ahmed Nuri Efendi, Aksekili Mahmud Hamid Efendi,
Zileli Abdurrahman Efendi, Gekbuzeli Abdullah Şerif Efendi,
Merzifonlu Ahmed Necati Efendi, Eğinli İbrahim Zühdi Efendi
Burdurlu Mustafa Hilmi Efendi

Ders-i Sâni

Mukarrir : Arabgirli Hüseyin Avni Efendi

Muhatablar: Dağistanlı Ali Rıza Efendi, Aydoslu Mustafa Rakım Efendi,
Kengirili Zeynelabidin Efendi, Safranbolulu Ahmed Necati Efendi,
Hadımlı Hasan Sabri Efendi, İstanbullu Mehmed Nuri Efendi,
Filibeli Mehmed Rasim Efendi, Erzurumlu Salih Nazım Efendi
Dağistanlı Abdülfettah Efendi, Oflu Zeynelabidin Efendi,
Fatsalı Ali Rıza Efendi, Aracı Kamil Efendi,
Konyalı Hacı Tahir Efendi, Malatyalı Ömer Hulusi Efendi
Harputlu Mustafa Feyzi Efendi

Ders-i Sâlis

Mukarrir : Debreli Vildan Faik Efendi

Muhatablar: Hadımlı Abdullah Efendi, Tortumlu İbrahim Efendi,
Erzincanlı Üveys Vefa Efendi, Kayserili Ahmed Nazif Efendi,
Hemşinli Yusuf Dehri Efendi, Sirozlu Hacı Ömer Efendi,
Mersinli Ahmed Efendi, Nevşehirli Hacı Hayri Efendi,
Yozgadlı İbrahim Efendi, Dağistanlı Abdussamed Efendi,
Divrikli Yusuf Ziyaeddin Efendi, Ayaşlı Mustafa Refik Efendi,
Dadaylı Mehmed Celaleddin Efendi, Sürmeneli Hafız Ömer Efendi,
Kengirili İshak Efendi.

Ders-i Râbi

Mukarrir : Bergamalı Cevdet Efendi

Muhatablar: Nevşehirli Halil Vehbi Efendi, Geredeli Hasan Fehmi Efendi,
Filibeli Ahmed Cevdet Efendi, Boyabadlı Hafız Osman Efendi,
Erzincanlı Yusuf Ziya Efendi, Bafıralı Mustafa Hazım Efendi,
Ayaşlı Hafız Hüseyin Efendi, Rizeli Muharrem Efendi
Eğridereleli Hafız Mehmed Efendi, Tavaslı Hafız Hasan Efendi,
Sürmeneli Mustafa Efendi, Pirezrinli Hüseyin Necmeddin Efendi,
Gelibolulu Mehmed Murad Efendi, Safranbolulu İbrahim Efendi
Kastamonulu Hüseyin Vasfi Efendi

Ders-i Hâmis

Mukarrir : Sivaslı Necib Efendi

Muhatablar: Ereğlili Hafız Mustafa Efendi, Demirhisarlı Abdülvehhab Efendi,
Malkaralı Mehmed Emin Efendi, Kastamonulu Mustafa Nuri Efendi,
Hemşinli Hamid Ferid Efendi, Balçıklı Ahmed Efendi,
Kayserili Mustafa Asım Efendi Gördöslü Mehmed Emin Efendi

Kırşehirli Ömer Lutfi Efendi, Üsküdarlı Nuri Efendi,
Gümülcineli İsmail Hakkı Efendi, Priştineli Ahmed Tevfik Efendi,
Neveşirli Ahmed Efendi, Bayındırlı Mehmed Şükri Efendi
Dağistanlı Hüseyin Hüsni Efendi

Ders-i Sâdis

Mukarrir : Kırkkiliselî Mehmed Atif Efendi

Muhatablar: Kazanlı Abdullah Efendi, İstanbullu Mehmed Cemaleddin Efendi,
Sivaslı Hasan Bahri Efendi, Kemahlı Mahmud Nedim Efendi,
İzmirli Halil Efendi, Giresunlu Şevket Efendi,
İstanbullu İsmail Saib Efendi Debreli Musa Kazım Efendi

İstanbullu Mehmed Hayri Efendi, Atinalı Ahmed Hilmi Efendi,
Görelî Yakub Efendi, Yozgadlı Halil Hilmi Efendi,
Batumlu Hüseyin Hüsni Efendi, Bosnalı Hafız Veysel Efendi
Akçaabadlı Mustafa Zühdi Efendi

Ders-i Sâbi

Mukarrir : İstanbullu Mustafa Safvet Efendi

Muhatablar: Sirozlu Ahmed Şükri Efendi, Karahisar-ı Şarkili Ahmed Rasim Efendi,
Kalecikli Mehmed Ali Efendi, Kengirili Mehmed Rüşdi Efendi,
Manisalızade Hafız Şevket Efendi, Bursalı Hafız Salih Efendi
Kalkandelenli Hurşid Efendi Arhovalı Şemseddin Efendi

Eğimli Hacı Ömer Efendi, Rizeli Ali Haydar Efendi,
Kilisli Mehmed Tevfik Efendi, Ahışhalı Ali Haydar Efendi,
Kalecikli Mehmed Zühdi Efendi, Silifkeli Mehmed Emin Efendi
Ardanuçlu Süleyman Sami Efendi

Ders-i Sâmin

Mukarrir : İstanbullu İbrahim Edhem Efendi

Muhatablar: İskilipli Mehmed Atif Efendi, Eşref Efendizade Mehmed Muhyiddin Efendi,
İstanbullu Hafız M. Tevfik Efendi, Malatyalı Osman Nuri Efendi,
Kazanlı Mehmed Can Efendi, Dimetokalı Hafız Halil Fevzi Efendi,
Konyalı Hasan Tahsin Efendi Ermiyeli Mustafa Necib Efendi

Pravadili Hüseyin Hüsni Efendi, Köstence Ali Efendi,
Akçaabadlı Hafız Ali Efendi, Çemişkezekli Osman Efendi,
Gönenli Hafız Hakkı Efendi, İnebolulu Mehmed Akif Efendi
Karahisar-ı Şarkili Mehmed Ali Efendi

NOTLAR

- 1 Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim-Öğretim*, İstanbul, 2004, s. 198.
- 2 Ebul'ula Mardin, *Huzur Dersleri*, I, İstanbul, 1951, s. 15-18, 25.
- 3 Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVIII, İstanbul, 1998, s. 442.
- 4 Osman Öztürk, "Ramazanın Getirdiği Huzur: Huzur Dersleri", *İslam*, C: 1, S: 10, s. 56-57.
- 5 İpşirli, *a.g.m.*, s. 441.
- 6 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1965, s. 215-216.
- 7 Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul, 2001, s. 53-54.
- 8 Mehmed Emin, "Huzur-ı Hümayun Dersleri", *Sebilürreşad*, İstanbul, 1335, C: 17, S: 425-26, s. 77.
- 9 Necmettin Tozlu, "Tarihi Ama Çağdaş Bir Kurum: Huzur Dersleri", *Yeni Türkiye*, S: 32, s. 706.
- 10 "her sene ramazanda yapılan huzur dersleri mukarrir ve muhatab efendilerin atıyye-i sabıkalarına mukaddemce zam olunan 33.000 kurusun hazine-i hassadan kadimiyle beraber hazine-i hümayuna ita olunması...", Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Mabeyn (MB) 100/88, (26 Ş 1280/5 Şubat 1864).
- 11 Huzur derslerinde muhatab olarak görevli olan Süleyman Efendi'ye nişan verilmesi, BOA. İrade-Dahiliye (İ. DH.), nr. 93840, (16 RA 1308/30 Ekim 1890).
- 12 BOA., Darbhane-defter (DRB.d.), nr. 63, s. 60, (5 Ş 1258/10 Eylül 1842).
- 13 Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul, 1965, s. 230-231.
- 14 BOA. Yıldız-Esas Evrak (Y. EE.) 78/76.
- 15 Ebulula Mardin'in eserinden anlaşıldığı üzere huzur dersleri tarihinde iki tane muhatab Mustafa Sabri Efendi vardır. Biri, 1912 (h. 1331) yılında tayin edilen Kargılı Hafız Mustafa Sabri Efendi, diğeri ise 1898 (h. 1316) yılında tayin edilip 1905 (h. 1323) yılında vefatı nedeniyle derslerden ayrılan Tokatlı Mustafa Sabri Efendi'dir. Bu bilgiler ışığında zikredilen belgenin tarihi hususunda takribi bir fikir edinmek mümkün gözükmemektedir.
- 16 Üç çeşit yemin vardır: Keffaret gerektirmeyip tevbe gerektiren boş bir yemin olan *yemin-i lağv*, yine aynı şekilde keffaret gerektirmeyip tevbe gerektiren büyük bir günah sayılan yalan yere yemin olan *yemin-i gamus* ve şartları yerine getirilmediğinde keffaret gerektiren *yemin-i münakide*.
- 17 Belgeye dayanılarak meselenin ayrıntılarına girmek mümkünken konunun akışını bozmaması açısından ve ayrıca fikhî bir mesele olduğundan bu kadar malumat verilerek iktifa etmek uygun görülmüştür.
- 18 Mardin, *a.g.e.*, s. 89.
- 19 "işbu memuriyetin usulunu bilmez biri tayin olursa laykıyla hüsn-i idareye kesb-i iktidar etmesi hayli vakte muhtaç olacağı", BOA. MB. 20/97, (20 S 1268/13 Aralık 1851).
- 20 BOA. İ. DH., nr. 27658, (25 RA 1275/1 Kasım 1858).
- 21 Bedrettin Çetiner, "Kadı Beyzavî", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, ayrıca bakınız: C. Brockelmann, "Beyzavî", *İslam Ansiklopedisi*, II, s. 593. Ehemmiyeti konunun uzmanlarınca sabit olan ve muhtelif yerlerde basılan bu eser Almanya'nın doğusunda yer alan ve Çek Cumhuriyeti sınırına yakın olan eyaleti Saksonya'da da tab edilmiştir. Bakınız: BOA. İrade-Hariciye, (İ. HR.), nr. 1695, (16 L 1262/7 Ekim 1846).
- 22 İpşirli, *a.g.m.*, s. 442.
- 23 Huzur derslerinin yapıldığı yerler hakkında geniş bilgi için bakınız: Ebulula Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, İstanbul, 1966.
- 24 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 219.
- 25 Mardin, *a.g.e.*, s. 82.
- 26 Semiha Omay, *Huzur Dersleri ile İlgili Konuşmalar*, İstanbul, 1965, s. 28-30.

